

**זהות אתנית, תפיסה עצמית-לימודית ואוריינטציית
עמיד כמנבאים מעורבות בית-ספרית, הישגים לימודיים
והתנהגויות סיכון בקרב מתבגרים דרוזים בישראל**

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת:

סאוסן אבו-רוכן חדיד

ביה"ס לחינוך

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

כסלו, תשע"ט

רמת גן

תקציר

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון באיזו מידה תורמים משתנה הזהות האתנית ומשתנים אישיותיים-פסיכולוגיים בעלי זיקה אליה בהסבר השונות במידת המעורבות הבית ספרית, ההישגים הלימודיים והמעורבות בהתנהגויות סיכון בקרב תלמידי תיכון דרוזים. המחקר בחן את ההבדלים בין תלמידי מגמות הלימוד השונות המקובלות כיום בבתי ספר תיכוניים תחת פיקוחו של החינוך הממלכתי-דרוזי. התלמידים משובצים למגמות אלו על פי נתונים אישיים והישגים לאורך שנות הלימוד בבית הספר היסודי. המגמות העיקריות הקיימות כיום במערכת החינוך העל היסודי הן מגמות טכנולוגיות לתלמידים המתקשים מבחינה לימודית, מגמות מדעיות-ריאליות לתלמידים בעלי הישגים טובים במתמטיקה ובמדעים ומגמות מצוינות המשלבות מקצוע מדעי ומקצוע טכנולוגי מורחב לתלמידים מובילים בכלל המקצועות. כמו כן נבדקו ההבדלים בקרב בנים ובנות.

במודל המוצג, המשתנים המוצעים כמתווכים בין הזהות האתנית של המתבגר לבין מידת המעורבות הבית ספרית, הישגים לימודיים ומידת המעורבות בהתנהגויות סיכון הם המשתנים האישיותיים-פסיכולוגיים: תפיסה עצמית-לימודית (Academic Self-Concept) ואוריינטציית עתיד אקדמית. זהות אתנית חזקה מצוינת בספרות המקצועית כגורם משמעותי בהצלחתם הלימודית ובהשתלבותם הטובה של קבוצות ממועט אתני בחברת הרוב. כך גם המשתנים הפסיכולוגיים-אישיותיים שהם בעלי זיקה ישירה אליה, תפיסה עצמית-לימודית ואוריינטציית עתיד.

ההנחה המרכזית עליה מתבססות השערות המחקר הינה שקיים קשר חיובי חזק בין זהותו האתנית של המתבגר לבין תפיסה עצמית-לימודית גבוהה התורמת לפיתוח אוריינטציית עתיד חיובית, כל אלה יגבירו את מעורבותו הבית ספרית, ישפרו את הישגיו הלימודיים, ויפחיתו את מעורבותו בהתנהגויות סיכון. וההשערה המרכזית, כי קיימים הבדלים בזהות האתנית של תלמידים במגמות הלימוד שונות, דבר אשר יתרום להבדלים בשאר משתני המחקר. בבסיס השערה זו עומד הרציונל של מיון התלמידים למגמות לימוד מלכתחילה לפי פרמטרים התלויים במשתני הרקע של התלמידים, תלמיד ממשפחה בעלת מצב סוציאקונומי נמוך, שחוה קשיים לימודיים לאורך שנות לימודיו בבית הספר היסודי, לא יזכה להעצמה לימודית אשר תשפר את הישגיו, כך בעצם מצבו משתמר ועם הגיעו לביה"ס התיכון, הוא מתווג לפי ממוצע הישגיו בתום בית ספר יסודי או חטי"ב, וכך משובץ למגמות לימוד חלשות בטבען ואשר הרכב הבגרות בהן מצומצם. חלוקה זו לא רק משמרת את המצב הקיים אלא פוגעת בסיכויי התלמיד להשיג תעודת בגרות ראויה שתאפשר לו להתקבל ללימודים אקדמיים ולעסוק בעתיד במקצועות יוקרה. בנוסף להבדלים בין מגמות הלימוד נבדקו ההבדלים בין בנים לבנות וזאת מתוך הנחה שזהותן האתנית של בנות ממועט אתני חזקה יותר בהשוואה לבנים, ייתכן שתהליך הסוציאליזציה השונה שחווים בנים ובנות דרוזים משליך על זהותם האתנית ועל שאר המשתנים הנחקרים במחקר.

במחקר השתתפו 317 תלמידי ותלמידות כיתות י"א ו-י"ב (גיל ממוצע 17.65, סטיית תקן 0.54) הלומדים בבתי"ס ממלכתיים דרוזים ברחבי הארץ (מאזור הכרמל והגליל). המשתתפים ענו באופן וולונטרי על שאלון שחובר מששה תת שאלונים: (1) שאלון פרטים אישיים; (2) שאלון תפיסת הזהות האתנית; (3) שאלון תפיסה עצמית-לימודית; (4) שאלון אוריינטציית עתיד אקדמית; (5) שאלון מעורבות בית-ספרית, ו-(6) שאלון התנהגויות סיכון (כגון: שימוש בחומרים ממכרים ומעורבות באלומות).

השערות ההשוואה והשערות הקשר במחקר אוששו באופן מלא ומניתוח הנתונים, עולה כי המשתנים, זהות אתנית חזקה, תפיסה עצמית-לימודית גבוהה ואוריינטציות עתיד אקדמית חיובית מנבאים/תורמים למעורבות גבוהה בבית הספר, להישגים לימודיים טובים יותר ולמעורבות מעטה בהתנהגויות סיכון. קשר זה בולט יותר בקרב הבנות שהפינו יתרון על הבנים בכלל המשתנים מלבד ההתנהגויות הסיכון. ובקרב מגמות הלימוד המדעיות והמצוינות אשר הובילו בכלל המשתנים מלבד בהתנהגויות סיכון בהשוואה למגמות הטכנולוגיות. עם זאת, מודל התיווך שהוצע לא אושש במחקר הנוכחי, ולא נמצאה תרומה מתווכת לשני המשתנים הפסיכולוגיים שהוצעו: תפיסה עצמית-לימודית ואוריינטציות עתיד.

ממצאי המחקר שופכים אור על תפקודי התלמידים הדרושים ומהם ניתן להצביע על גורמי מפתח בעיצוב דמותו הרצויה של המתבגר הדרושי כתלמיד בתיכון וכבוגר בעתיד; ברמה היישומית, יש לסייע למתבגרים בגיבוש זהות אתנית חיובית, טיפוח תפיסה עצמית איכותית ועידוד תפיסת עתיד חיובית וזאת באמצעות בניית תכניות מניעה והתערבות לעיצוב ולחיזוק הזהות האתנית של המתבגר הדרושי ולסיוע בהשתלבותו בחברת הרוב כבר בגיל ההתבגרות המוקדמת. באשר למתבגרים הלומדים במגמות טכנולוגיות, ומאופיינים בכך שהישגיהם נמוכים יותר לאורך שנות הלימוד בביה"ס בהשוואה ללומדים במגמות המצוינות ובמגמות המדעיות, חשוב לחשוף אותם כבר בגיל צעיר לגורמים פסיכולוגיים כגון תפיסה עצמית-לימודית ואוריינטציות עתיד ולסייע להם בבניית תמונת עתיד מפותחת וחיובית. זאת, מתוך אמונה כי התערבות מעין זו תביא לצמצום בכמות התלמידים התת משיגים והמעורבים בהתנהגויות סיכון האופייניות לתקופה זו של החיים.

תרומתו התיאורטית והמתודולוגית של המחקר הנוכחי הנה היותו בין הראשונים שבחנו זהות אתנית של מתבגרים דרושים כמכלול של גורמים פסיכולוגיים, עמדות תפיסות ותחושות כלפי ההשתייכות לקבוצה האתנית; ובכך תרם להבנת הקשר של זהות אתנית למשתנים אישיותיים-פסיכולוגיים ולמשתנים תפקודיים בביה"ס, עם זאת, מחקרים עתידיים נחוצים להבנה מעמיקה של הגורמים המשפיעים על תפקודי הלומד בתקופת ההתבגרות, יתכן כי שימוש בשיטות מחקר איכותניות ומחקרי אורך יעמיקו את הידע וההכללה.